

den ortodoxa teologins grund som vilande på två källor, likt den romersk-katolska, nämligen skriften och traditionen. Skrift och tradition är nog inte två olika källor, skriften är snarare en del av traditionens källor. Traditionen i sin tur kan vi förstå som en lång antologi med många kapitel, där en mångfald av författare för ett samtal i historien och samtiden kring olika teman och där praktiker förhandlas i tid och rum. Om skriften beskrivs som en egen källa kan vi dessutom ställa oss frågan *vilken* skrift. Skrifternas kanon skiljer sig åt mellan de olika samfundet. Den syriska bibeln har många olika översättningar och dess kanon skiljer sig åt beroende på vilken version man läser. Detsamma kan till exempel sägas om den etiopiska bibeln.

Sammantaget är den här antologin ett viktigt tillskott som fyller en lucka i litteraturen. Boken är av central betydelse för den som är intresserad av en bred introduktion till de ortodoxa samfundet och den kan fungera mycket väl som kurslitteratur på en grundkurs som behandlar ortodox kristendom. Både forskare, studenter och den allmänt intresserade kommer att ha glädje av att läsa *Moderne ortodokse kirker*.

Gabriel Bar-Sawme
TD, Västerås

DOI: 10.51619/stk.v98ii.23946

Simone Sinn, Dina El Omari & Anne Hege Grung (red.). *Heilige Schriften heute verstehen: Christen und Muslime im Dialog*. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt. 2019. 216 s.

Intresset för religionsdialog och religions-teologi är numera stort. Föreliggande antologi berör aspekter av ett för dialog mellan kristna och muslimer väsentligt område: hur de heliga skrifterna ska hanteras. Den tyska utgåvan presenterar detta under rubriken *hur man i dag ska förstå heliga skrifter*, medan den engelska huvudtiteln (*Transformative Readings of Sacred Scriptures: Christians and Muslims in Dialogue*, Leipzig 2017) är mera

precis och adekvat i förhållande till innehållet.

Bokens uppsatser går tillbaka på föredrag vid en konferens 2016 anordnad av Lutheriska världsförbundet, teologiska fakulteten vid Universitetet i Oslo och Centrum för islamisk teologi vid universitetet i Münster. De fem första bidragen handlar principiellt om dialogisk läsning av heliga skrifter, de sex följande om förvandlande koranläsningar och de fyra sista om förvandlande bibelläsningar.

I den första uppsatsen visar Oddbjørn Leirvik att etisk bibelkritik, som förekommit explicit i årtionden men som härleds åtminstone till Immanuel Kant (1724–1804), fått sin motsvarighet vid korantolkning. Leirvik presenterar bland annat tanken på kritisk-dialogisk koranhermeneutik, där läsarens grundläggande känsla för moraliskt gott och rätt berikar texterna. Bakom denna liknande utveckling ser Leirvik en allmän humanisering av teologisk etik, som bland annat har lett till att våld inte längre ses som acceptabelt. Uppsatsen är välgörande tydlig med att det behöver klargöras vilka etiska grundprinciper som ska få övertrumfa heliga traditioner och varför de ska få göra det. I nästa bidrag redovisar Anne Hege Grung kristna och muslimska kvinnors gemensamma läsning av ”farliga” texter ur respektive tradition, konstaterar att de kristna tenderade bedriva etisk kritik medan muslimerna snarare använde kringinformation för att kritisera utläggare för bristande historicitet. Därefter skriver Stefan Schreiner om Koranen som bibeltolkning. Eftersom uppenbarelsen principiellt är en kan de tidigare texterna inte motsäga den slutgiltiga uppenbarelsen Koranen, varför judars och kristnas biblar hävdas vara förfälskade i fall där sakuppgifter inte stämmer med Koranen. Nicholas Adams skriver om samtalsmetoden *scriptural reasoning*, som bygger på gemensam läsning från den plattform där man tillsammans befinner sig, utan att experters vetande tillmäts relevans. Recensenten kan bara instämma i författarens påpekande att metoden ses som dubiös i

akademiskt skolade ögon; när han skriver att den kan leda vidare till fora där vetande inte parkeras i ett hörn ser undertecknad det som viktigt just att vetande får integreras med övriga läsarreaktioner. Bokens principiella del avslutas med Katja Dreschlers och Thorsten Knauths redovisning av ett interreligiöst hermeneutiskt laboratorium vid utbildning av religionslärare i Hamburg.

I delen om koranläsningar diskuterar Safet Bektovic utvecklingen i europeisk kontext av islamisk teologi, men nämner att vanliga muslimer ofta är väl så öppna för traditionella tolkningar, till exempel salafism. Mouhanad Khorchide håller fast vid att Koranen är Guds ord, översatt till arabiska av Gabriel, men ser den som främst recitation, där läsaren förs in på Koranens tankevägar. Sahiron Syamsuddin tillämpar en exegetisk metod som går ut på att avvinna ett avsnitt den innebär de första åhörarna uppfattade, för att sedan kommunicera denna innebörd till samtiden, och därvid inte säga mer än vad som från början fanns täckning för. Dina El Omari läser Koranens ord om Adam och hans namnlösa hustru och härleder misogyni och kvinnlig underordning till gammalt judisk-kristet tankegods. Slutsatsen är att varje koranexeges måste driva jämställdhet. Asmaa El Maaroufi-Ulzheimer utformar djuretik utifrån att djuren enligt Koranen och sunna står direkt under Gud, utan människor som förmedlare. Naved Baig skriver om islamisk spiritualitet som rening av själen och hur muslimer kan hjälpas till detta under påfrestningar.

Delen om bibelläsningar börjar med att Clare Amos presenterar Första Moseboken som en dialoginbjudan, där Gud successivt blir mindre direkt engagerad och alltmer lägger ansvar på läsaren. Kenneth Mtata skriver om en förändrad relation mellan Gud och människor utifrån de första kapitlen i Första Samuelboken och ser heliga texters kraft i förmågan att teckna en alternativ verklighet; kriteriet på om ett budskap är gudomligt är då om det uttrycker rätt och rättfärdighet. Martin Kopp utgår från pågående

klimatförändring och hur denna kan fördjupa kristen skapelseteologi. Marianne Bjelland Kartzow diskuterar en tolkningsmodell där socialhistoriska aspekter kan ha förvandlande potential; samtida utmaningar driver henne att föreslå en modell för engagemang utifrån Bibeln. Om bibeltexter läses som berättelser inbjuds läsaren att tränga in i berättelsen och dess luckor. Bjelland Kartzow använder intersektionalitet – hur kategorier som genus, etnicitet, klass och så vidare överlappar och påverkar varandra i stället för att vara fristående från varandra – som redskap för att motverka texter som bortdefinierar och underordnar. Berättelsen om slavflickan i Filippi (Apg. 16) tas som exempel på att sanningar kan höras från oväntat håll.

Sammantaget ger antologin upplysande exempel på hur Koranen och Bibeln kan tolkas annorlunda i förhållande till tolkningar som uppfattas som problematiska. Detta sker i huvudsak antingen som intellektuellt projekt eller av grupper som aktivt söker nytolkningar. I flera uppsatser hade det dock varit värdefullt med resonemang om tolkningsdiskussionernas och tolkningsutvecklingarnas genomslag på gräsrotsnivå – en lucka som för övrigt möter redan i det tvåsidiga förord som Lutherska världsförbundets just avgångne generalsekreterare Martin Junge undertecknat. Han skriver att kristna och muslimer mycket väl vet att varje text uppstått i ett bestämt sammanhang och läses i bestämda sammanhang. Självklart har många troende dessa fakta i ryggmärgen och andra kan lätt resonera sig fram till dem, men jag menar att man bör utgå från att andra antar en allmängiltighet höjd över varje kontext i texternas helighet. Både prästtjänst och forskning har genom åren lett mig till slutsatsen att kristna, lekmän men också förkunnare, ännu anser sig ”bara läsa som det står”. Bortom eget expertisområde har jag fått uppfattningen att motsvarande synsätt också förekommer bland muslimer. Det direkta arbetet att bearbeta sådana uppfattningar är måhända utanför bidragsgivarnas

intresse, samtidigt som det är en insats som är behövlig om förändrande läsningar ska nå vidare kretsar och så allt djupare kunna genomsyra religionsgemenskaperna.

Magnus Evertsson
TD, Kristianstad
DOI: 10.51619/stk.v98i1.23947